હૃદયસ્થ બક્ષીબાબુ સ્વર્ગસ્થ થયા એવું કહી શકાય ખરું? તેમની સદાબહાર તેજતર્રાર-તેજાબી કલમથી ટપકેલો અને તેમના અવસાનના બીજા દીવસે છપાયેલો આ એમનો છેલ્લો સાપ્તાહીક કટારલેખ.. બક્ષીબાબુ જેવો જ તીખો, તેજાબી છતાં તરોતાજા..

સાહીત્યનું ઈનામબજાર : કેટલું રોચક? કેટલું રેચક?

--ચન્દ્રકાંત બક્ષી

ઈનામોની દુનીયા બડી અજીબોગરીબ છે. જેમને મળે છે તે શ્રેષ્ઠ હોય એ જરુરી નથી, જેમને નથી મળતું અથવા નથી અપાતું એ કનીષ્ઠ કે દ્વીતીય-તૃતીય કક્ષાના હોતા નથી. હોલીવુડના ઓસ્કાર ફીલ્મી દુનીયાના ઉચ્ચ એવોર્ડ ગણાય છે, વોલેસ બેરી, ફ્રેડરીક માર્ચ, કેથરીન હેપબર્ન જેવા કલાકારોને મળ્યા છે; પણ જેમને અપાયા નથી એ નામોમાં ફીલ્મને કલાની ઉચ્ચતમ કક્ષાએ લઈ જનારા વીશ્વવંદ્ય દીગ્ગજો છે : સેસીલ બી. ડીમીલ, ઓરસન વેલ્સ, ગ્રેટા ગાર્બો, મારલીન ડીટ્રીચ, મેરીલીન મનરો. મહાન આલ્ફ્રેડ હીચકોકને ઓસ્કાર અપાયો નથી. ફીલ્મીવીશ્વના દંતકથારુપ ચાર્લી ચેપ્લીન ઓસ્કારથી વંચીત રહ્યા છે ! હોલીવુડના વીખ્યાત હાસ્ય કલાકાર બોબ હોપને જીવનના અંત સુધી, ૯૫ વર્ષ સુધી, ઓસ્કાર અપાયો નહીં ત્યારે એમને પુછવામાં આવ્યું, અને એમણે વ્યંગમાં ઉત્તર આપ્યો : હવે મને ખાતરી થઈ છે કે ઓસ્કાર એવોર્ડ યોગ્ય વ્યક્તીને જ અપાય છે...!

નોબેલ પારીતોષીકોમાં એક પુરસ્કાર સાહીત્ય માટે છે અને એ ચર્ચાસ્પદ રહ્યો છે. આલ્ફ્રેડ નોબેલે એના ૧૮૯૫માં લખેલા વીલમાં નોંધ લખી છે : મારી ખાસ ઈચ્છા છે કે ઉમેદવારની રાષ્ટ્રીયતાનો બીલકુલ ખ્યાલ કરવામાં આવે નહીં, સૌથી યોગ્યને જ પુરસ્કાર અપાય, એ સ્કેન્ડીનેવીયન હોય કે ન હોય...! ઘણા યોગ્ય લેખકોને સાહીત્યનો નોબેલ પુરસ્કાર મળ્યો છે અને ઘણાની ખરેખર ઉપેક્ષા કરવામાં આવી છે. ૧૯૦૨માં ૮૫ વર્ષના મોમસેનને અપાયો પણ યુગપ્રવર્તક ઈતીહાસજ્ઞ હર્બર્ટ સ્પેન્સરને ભુલી જવાયા. ૧૯૦૩માં નોર્વેના અજ્ઞાત જોર્નસનને અપાયો અને નોર્વેના જ સર્વકાલીન મહાન નાટ્યકાર હેનરીક ઈબસનને ફેંકી દેવાયા. ૧૯૦૫માં લીયો તોલ્સતોય જીવતા હતા; પણ સાહીત્યનો નોબેલ પુરસ્કાર પોલંડના સીયેનકીવીત્ઝને આપવામાં આવ્યો. ૧૯૧૧માં સ્વીડનના ગુસ્તાફ ફ્રોડીંગને અપાયો; અને સ્વીડનના શ્રેષ્ઠ નાટ્યકાર ઓગસ્ટ સ્ટ્રીન્ડબર્ગને ક્યારેય અપાયો નહીં. ૧૯૨૩માં કવી ડબલ્યુ બી. યેટ્સને આપ્યું; પણ તોમસ હાર્ડીને ક્યારેય મળ્યું નહીં. ૧૯૩૨માં ગાલ્સવર્ધી પસંદ કરાયા; એચ. જી. વેલ્સને ન મળ્યું. મહાન મેક્સીમ ગોર્કી અને ખલીલજીબ્રાન જેવાને ક્યારેય પુરસ્કાર યોગ્ય ગણાયા નહીં. જ્યારે તોલ્સતોયની ઉપેક્ષા કરવામાં આવી ત્યારે ૪૨ સ્વીડીશ લેખકો અને કલાકારોએ એક વીરોધ નીવેદન બહાર પાડ્યું હતું. ઉપેક્ષીતોમાં વાલેરી, રીલ્કે, ઝોલા, માલરો જેવાં મહાન નામો પણ છે. ૧૯૨૫માં જ્યોર્જ બર્નાર્ડ શોને આપ્યું ત્યારે બર્નાર્ડ શોએ કહ્યું કે, તરીને કીનારે આવી ગયેલાને લાઈફટ્યુબ ફેંકવામાં આવે એવું નોબેલ પ્રાઈઝ છે ! ઝ્યોં પોલ સાર્ત્રને નોબેલ પુરસ્કાર અપાયો ત્યારે એણે કહ્યું કે, મને નોબેલ પુરસ્કાર આપો કે બટાટાનો થેલો આપો, શો ફર્ક પડે છે? આલ્બેર કામ્યુને આપ્યું

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

ત્યારે એણે કહ્યું કે, આન્દ્રે માલરો આ પુરસ્કાર માટે વધારે યોગ્ય છે. નોબેલ શાંતી પારીતોષીકની ટ્રેજી-કોમેડી એ છે કે ગાંધીજીને શાંતી પારીતોષીક ક્યારેય અપાયું નહીં; પણ એક વાર એક વર્ષે શાંતીના દાવેદાર તરીકે હીટલરનું નામ પણ વીચારાધીન હતું...!

ગુજરાતી ઈનામોની દુનીયા વધારે અંધાધુંધ છે, ફ્રાંસમાં જેમને પારીતોષીકો મળ્યાં નથી એમનાં નામો સગર્વ લેવાય છે અને કહેવાય છે કે ફ્રેંચ સાહીત્ય વીશ્વમાં સર્વોપરી છે એનું કારણ આ ઝુંઝાર મર્દાના લેખકો છે. ગુજરાતીમાં ઈનામ દીમાગની સ્ફુર્તી માટે આપવાનો રીવાજ નથી, પુંછડી પટપટાવવામાં સૌથી વધારે સ્ફુર્તી બતાવે એને વીતરણકમીટી ઈનામ આપી દે છે અને વળી અહીં પણ અજગરનું પુંછડું નહીં, ઉંદરડાઓની પુંછડીઓમાંથી જ પસંદગી કરવાની હોય છે. અજગરના પુંછડાનો એક જ ફટકાર ઈનામો વહેંચી આપનાર પુરી કમીટીને ૨૧મી સદીમાંથી ૨૦મી સદીમાં ઉછાળી મુકવા માટે સમર્થ હોય છે.

દીલ્હીની સાહીત્ય અકાદમી દ્વારા ૧૯૫૫થી ઈનામો આપવાં શરુ થયાં. એ વખતે નીયમો સ્પષ્ટ હતા. નીયમ નંબર ૩ : અનુવાદો, સંચયો-સંકલનો, સંક્ષેપો, સંપાદીત કૃતીઓ સ્પર્ધા માટે અયોગ્ય ગણાય છે ! નીયમ નંબર ૪ : આગળ પુસ્તકમાં પ્રગટ થઈ ચુકેલાં લખાણોનું સંકલન કે જુનાં પુસ્તકોની પુનઃ આવૃત્તીઓ આ સ્પર્ધા માટે લાયક ગણવામાં આવતી નથી ! શરુમાં છેલ્લાં ૭ વર્ષોમાં પ્રગટ થયેલાં પુસ્તકો યોગ્ય ગણવામાં આવતાં હતાં, પછી હવે નીયમ ત્રણ વર્ષોનો કરવામાં આવ્યો. ૧૯૭૯નું સાહીત્ય અકાદમીનું ઈનામ કવી જગદીશ જોશીના 'વમળનાં વન'ને અપાયું હતું. ૧૯૫૫થી ૧૯૭૯ સુધી ગુજરાતી ઈનામોનો રેકર્ડ કેવો છે? પ્રભાકર માચવે સાહીત્ય અકાદમીમાં વીસેક વર્ષો સુધી સેક્રેટરી રહ્યા હતા. એમણે એમની આત્મકથા 'ફ્રોમ સેલ્ફ ટુ સેલ્ફ'માં ઘણી વાતો લખી છે, જે આપણને *વાચકો માટે રોચક પણ ઈનામ વીજેતાઓને રેચક* લાગે એ પ્રકારની છે. માચવે લખે છે :...તથાકથીત મહાન વ્યક્તીઓ, પાસેથી જોતાં, બહુ નાની લાગતી હતી. આપણા લેખકો અને વીદ્વાનોમાં ભ્રષ્ટાચાર કેટલો વ્યાપક હતો !...

ગુજરાતી સાહીત્યનાં ઈનામો ધારદાર ગુણવત્તા માટે અપાય છે કે મોટી ઉંમરના બોયસ્કાઉટને સારી વર્તણુક માટે અપાય એ ધોરણ છે? કે પછી ડોગ-શોમાં ખોળામાં ઘુસીને રમ્યા કરતા પોમેનેરીયન ગલુડીયાંને 'બેસ્ટ લેપ-ડોગ' પસંદ કરાય છે એ ધોરણ છે કે સળગતી ઈર્યત્તાનું ધોરણ છે? જે લોકો નીયમોની બેફામ ઐસી-તૈસી કરી શકતા હોય છે એ પણ ખરેખર હીમ્મતવાન માણસો છે.

૧૯૫૫થી ૧૯૭૯ સુધી અકાદમીનાં નીયમભંગનાં થોડાં દષ્ટાંતો :

૧૯૬૨ : વીષ્ણુપ્રસાદ ત્રીવેદીનું પુસ્તક 'ઉપાયન', જે ષષ્ઠીપુર્તી અભીનંદન-ગ્રંથ છે, જેમાં અન્ય લેખકોના લખેલા લેખો, પ્રશસ્તીઓ અને બીજા પુસ્તકો માટે લખી આપેલી પ્રસ્તાવનાઓ છે.

૧૯૬૪ : ડોલરરાય માંકડનું પુસ્તક 'નૈવેદ્ય', જે ૬૦ વર્ષની સમાપ્તી પર પ્રગટ થયું છે, જેનું પ્રકાશન ડોલરરાય માંકડ ષષ્ઠીપુર્તી સન્માન સમીતીએ કર્યું છે. આ પુર્તીગ્રંથમાં

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

૧૯૨૬થી ૧૯૫૬ સુધીનાં ત્રીસ વર્ષના સમયગાળામાં લખાયેલી કૃતીઓ છે. આટલાં જુનાં સંકલનો ગેરકાયદેસર છે.

૧૯૬૮ : સુન્દરમ્નું પુસ્તક 'અવલોકન', જેમાં છેલ્લાં ૩૦થી ૩૫ વર્ષો દરમીયાન લખાયેલા લેખો સંગ્રહીત છે. સ્પર્ધા માટે અવૈધ પુસ્તક.

૧૯૭૪ : અનંતરાય રાવળનું પુસ્તક 'તારતમ્ય' જેમાં લગભગ પચાસ ટકા સામગ્રી આલોચનાઓ, પ્રસ્તાવનાઓ, ભાષણો, નોંધો છે જે વર્ષનું શ્રેષ્ઠ સાહીત્ય સર્જન નથી. અન્ય માટેની પ્રશંસાઓ છે.

૧૯૭૮ : હરીન્દ્ર દવેનું પુસ્તક 'હયાતી', જેમાં એમની જુની કવીતાઓની ચોપડીઓમાંથી પસંદ કરીને જાન્યુઆરી ૧૯૭૭માં સંગ્રહ પ્રગટ કરવામાં આવ્યો છે. જે જુનાં પુસ્તકો પસંદ કરવામાં આવ્યાં છે, એમનાં નામો અને પરકાશન વર્ષો : આસવ(૧૯૬૧), મૌન(૧૯૬૬), અર્પણ (૧૯૭૨), સમય(૧૯૭૨), સુર્યોપનીષદ (૧૯૭૫).

સાહીત્ય અકાદમીના ગુજરાતી ઈનામદાતાઓ કેટલા પારદર્શક અને નીતીમત્ત થયા છે એ ખબર નથી; પણ સન ૨૦૦૫માં ગુજરાતી પારીતોષીક જાહેર થયું જેના વીજેતા કવી ડો. સુરેશ દલાલ હતા. ડો. દલાલને એમની કૃતી 'અખંડ ઝાલર વાગે' માટે ૨૦૦૫ના અંતમાં અકાદમીનું ઈનામ મળ્યું, જે પુસ્તક ૨૦૦૧માં પ્રગટ થયું હતું. ડો. દલાલે ઝાલર તો પાંચ વરસ પહેલાં વગાડી હતી; પણ એ સંભળાય ત્યારે દોસ્તારો તરીકે ૨૦૦૬માં જોરથી તાળીઓ પાડવી એ આપણો ધર્મ છે ! ડો. સુરેશ દલાલે મુંબઈની ગુજરાતી કવીતા માટે જે કામ કર્યું છે એ તામીલનાડુમાં સુશ્રી જયલલીતાએ કરેલા જબરદસ્ત કામ સાથે તુલના થઈ જાય એટલું સંગીન છે. ડો. સુરેશ દલાલ મુંબઈની ગુજરાતી કવીતાના 'અમ્મા' છે...! મુંબઈનું ગુજરાતી કવીતાજગત એમનું ઋણી છે, રહેશે.

ઈનામોની દુનીયા ખરેખર અજીબોગરીબ છે. શીવશંકર ગીરજાશંકર જોશી ઉર્ફે શીવકુમાર જોશી ગુજરાતીમાં ઈનામો જીતવામાં એક્કા હતા. એ નાટકો લખતા હતા, બીજું પણ લખતા હતા. શીવકુમાર જોશીને નાટકો લખવા માટે સરકારી ઈનામો મળતાં ગયાં. ૧૯૫૬થી ૧૯૬૮ સુધી ૧૨ વર્ષોમાં એમને નાટ્યલેખન માટે પ્રતીવર્ષ, એક પણ વીક્ષેપ વીના, પહેલાં બીજાં ઈનામો મળતાં રહ્યાં. આ ૧૨ વર્ષોમાં એમને સરકારે ૧૪ ઈનામો આપ્યાં ! માત્ર નાટકો લખીને દર વર્ષે પ્રથમ કે દ્વીતીય ઈનામ રુપે ૧૪ ઈનામો, એક પણ બ્રેક વીના, સતત અને સળંગ, મેળવવા માટે અસામાન્ય બુદ્ધી એ સામાન્ય લક્ષણ હોવું જોઈએ...

ગુજરાતી ભાષાના પ્રેમીઓ માટે એક જ પ્રશ્ન પ્રસ્તુત છે : ગુજરાતી સાહીત્ય ડોગરી કે સીંધી કે કશ્મીરી જેવું નાનું બની રહ્યું છે કે બંગાળી કે મલયાલમ કે મરાઠી જેવું આકાશી બની રહ્યું છે ?...

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

:ક્લોઝઅપ:

ગીણતાં ગીણતાં ઘસ ગઈ રેખા,
આગરીયાં કી સારી..મીરાંબાઈ
(અર્થ : ગણતાં ગણતાં આંગળીઓની બધી જ રેખાઓ ઘસાઈ ગઈ)
--ચન્દ્રકાંત બક્ષી

બક્ષીબાબુનું તા. ૨૫ માર્ચ ૨૦૦૬ ને શનીવારે અવસાન થયું અને બીજા દીવસના, તા. ૨૬ માર્ચ ૨૦૦૬ ને રવીવારના **'દીવ્યભાસ્કર'** દૈનીકની રવીવારીયપુર્તી **'રસરંગ'**માં, એમની સાપ્તાહીક કટાર **'વાતાયન'**માં રાબેતા મુજબનો આ એમનો છેલ્લો લેખ પ્રગટ્યો. હવે? એક મર્દાના કલમનો અંત...............

એપ્રીલ ૨, ૨૦૦૬ની **'સન્ડે મહેફીલ'-૪૩** માટે **'વીજયા ફોન્ટ'**માં અને **'ઉંઝાજોડણી'**માં અક્ષરાંકનઃ
uttamgajjar@hotmail.co
April 2, 2006

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com